

Nyáry Szabó László

Kazay Endre és a *Gyógyszerészi Lexicon*

Négykötetes gyógyszótára Európában, de a tudományos világban is ritkaság, a magyar világban pedig egyedülálló mű. Szerzője az 1800-as évek végén dolgozta ki, 1900-ban jelentette meg. Azóta sem született újabb ilyen szó-tár (lexikon). Gyógyszerészi körökben fogalomná vált a „Kazay”.

2000-es újrakiadásakor még volt méltósága a könyvnek, az eredeti pedig már beszerezhetetlen volt. E kihívásnak tett eleget a Galenus Kiadó a tiszavasvári Alkaloida Vegyészeti Gyár támogatásával. A még hagyományos, „régí vágású” gyógyszerész-társadalom akkorigiban nagy lelkesedéssel fogadta e becses művet. (Büszkeséggel tölt el, hogy az éppen a 100. évfordulóra megjelent új kiadásban és főleg annak terjesztésében szerepem lehetett...)

KAZAY ENDRE ÉLETÚTJA ÉS MUNKÁSSÁGA

Kazay Endre Nagybányán született 1876. november 10-én. Nagybányán járta iskoláit is, 1889-től hat gimnáziumi osztályt végzett a minoritáknál. 1894 augusztusától gyakornok lett Ember Elek Arany Sas gyógyszerertárában Nagybányán, majd 1897-től Szilágysomlyón, Balázs Zsigmond gyógyszerertárában. Ez évben tette le gyógyszerész gyakornoki vizsgáját Kolozsvárott. Ekkortájt jelent meg első közleménye is a *Gyógyszerészeti Hetilapban*. Gyógyszerészsegédként dolgozott Szilágysomlyón, majd Marosludason, Nagybányán és Debrecenben is.

Szülővárosában, (az azóta Trianon nemzetközi szégyeneként elrabolt) Nagybányán jelent meg négykötetes műve, a *Gyógyszerészi Lexicon* 1900-ban. Döbbenetes, hogy e tudás birtokában, csak ezután kezdte meg egyetemi tanulmányait 1901 őszétől, gyógyszerész-hallgatóként a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen.

1903. június 15-én vette át gyógyszerészi oklevelét, ezután rövid ideig tanársegéd Than Károly kémiai intézetében. Ekkor jelent meg *Az organicus chemia alapfogalmai* című egyetemi jegyzete Budapesten. Ebből fejlesztett egyetemi tankönyve 1908-ban látott napvilágot Nagybányán, *Az Organicus Chémia Alapfogalmai* címmel. 1910 elejétől 1915-

Kazay Endre szótára írása táján

ig a Galenus Gyógy- és Vegyszergyár (későbbi nevén: Reanal Finomvegyszergyár) igazgató-fővegyésze volt Budapesten. Ez alatt, 1913-ban jelent meg a *III. Magyar Gyógyszerkönyv elemző módszerei* című gyakorlati egyetemi jegyzete Budapesten.

Kazay munkássága során tablettázó, porosztó, injekciótöltő készülékeket tervezett és készített. Gyógyszervizsgálati módszereket dolgozott ki. Kereste a gyógyszerek ízének javítására szolgáló megoldásokat. Meleg vizű magyar forrásaink vizét elemezte. (Azóta ezek javát is elszakították a nemzetestől.) Tevékenységének állandó működési területe volt a csillagászati megfigyelés, az időjárás kutatása. Fényelemzéseket végzett, földtannal és barlangkutatással is foglalkozott. Nyughatatlan természete mindig munkát és alkotást keresett; széleskörű érdeklődését, egyetememes (polühistóri)

tevékenységét jól példázza, hogy verset és színdarabot is írt, színjátszóként szerepelt is színdarabban. Zenetörténettel is foglalkozott, német nyelven szerzett egyházi dalokat, és templomi orgonát is épített.

1918 szeptemberétől gyógyszerár-tulajdonos lett a Magyar Korona gyógyszerárban Vértesacsán. 1919-ben az Egészségügyi Népbiztosság a Fejér vármegyei gyógyszerárak felügyelőjévé nevezte ki. Vértesacsán élt, és ott is halt meg viszonylag ifjan, 1923. április 20-án.

Kazay Endre életútjának és munkáságának leghűségesebb kutatója Lárencz László volt, így az a szerény irodalom, amely rendelkezésünkre áll, többnyire az ő érdeme. Kazay gazdag élete filmre kívánczik! Minden magyar orvos és gyógyszerész számára példakép, tanulság lehet egy életre.

GYÓGYSZERÉSZI LEXICON

A „Kazay” négy kötete nagyjából egyforma vastagságú, könnyen forgatható kézikönyv. Mondhatni, a gyógyszerész mintha grammra egyenlően osztotta volna el bennük a címszavakat.

A „Kazay” üde hangulatát az adja, hogy nem kíván sem német, sem angol vagy francia nyelvi befolyást, idegen utakat követni, hanem tisztán a magyar gyógyszerészeti nyelv megteremtésére törekszik. Hagyományos görögös–latinus gyökerei erősek ugyan, de új lomboatnak, sőt koronának a magyar tudományos nyelv megteremtését tekinti. Sokat tanulhatunk szellemiségéből tudományosságunk jelen és leendő szellemi vezetői is!

Mai kapszulázott, velejéig mesterséges és egyre sivárodó világunkkal szemben Kazay Endre műve egységes, átfogó gyógyszerészeti szemléletet őriz, amelynek gyógynövényi alapjai vitathatatlanok, így a természetessége is megkérdőjelezhetetlen.

Nehéz ma megmondani – mert alaposabb kutatásokat igényel –, hogy bizonyos kifejezések mely szóalkotóktól és szerzőktől származnak (Kazay forrásokat nem jelölt meg). További kutatás tárgya lehet, mennyit alkotott e pazar magyar nyelvezetből Kazay Endre maga, de a kifejezések szótárba rendezése mindenképpen az ő érdeme. Szípkörkázik új magyar nevekben. E nevek jelentős része ma is használható lenne, egy másik köre pedig méltán élhetne túl akár más jelentéskörben (is).

A „Kazay”-ról 120 év múltán Kapronczay Katalin tömör összegzése: „Kortársainak szánt kézikönyv volt a megjelenése idején, ma már a történeti kutatások segédlete.” Olvasmányossága és szórakoztató nyelvezete miatt azonban ennél jóval több, bátran ajánlható minden orvosnak és gyógyszerésznek, akár kikapcsolódásul is.

A Kazay-szótárát olvasni önmagában is élvezet, nem kell hozzá „valamit keresni”; „céltilan” böngészése is derítő élmény.

A mű a kor (a XIX. századvég) hangulatát is érzékelteti a címszavak bővebb taglalásával és magyarázatával. Mára egészen elfeledett dolgok is fölbukkannak, mint például:

asa foetida, mely ízes magyar nevén *búzaszat* vagy *ördögganaj*... „Perzsiában fűszerül használják”. A legszórakoztatóbb talán a már akkor is hamisított *rum*, azaz hogy az *álrum** receptjeiből való ajánlás... „A kereskedésbe valódi rum igen ritkán kerül. [...] Kitiűő zamatu s a kereskedésbelit felülmuló qualítasu rumot készíthetünk a következő előírás szerint: [...]” Ennek receptúráját magam méltán csak *Kazay-rum** gyanánt emlegetem.

Betegségek ízes régi és frissen teremtett nevei is fölbukkannak:

A *fertőzés* szavunk még a találób *ragályozás* alakban bukkan föl, például a tuberculosis és a syphilis/lues címszónál is.

A *lues*, illetve *syphilis* közismert magyar megfelelője, a bujakór mellett még a korában közismert – a *morbus gallicus*nak megfelelő – *francz* neve is szerepel. Így életszerűbben értelmezhető az azóta már „klasszikus”-sá szelídült *Menj a francba!* szitkozódás is.

A *migraine*-re például *idegzsongító*kat ajánl – e hangulatos elnevezés túlélésre hivatott. Mai gyógyszerészetünkben is bizonyosan megtalálhatjuk az *idegzsongító* körét. Például a zsábás (neuropathiás) fájdalom csillapítóiban (mint például a gamma-vajsav-származékokban), vagy akár a szorongásoldókban (anxiolyticumokban).

Kazay Endre négykötetes szótárához képest igen szerény előszavában jegyzi, hogy kora divatjával szemben is következetesen ragaszkodik a hagyományos (klasszikus) latin helyesíráshoz, és a címszavakat rendre a forrásnyelv szerint betűzött latin címszónál tárgyalja. Ennek dacára csaknem minden oldalon előhuncutkodik néhány magyar címszó is. Ezekből kínálok alább egy merítésnyi kis csemegét.

<i>Aggkór</i>	senilitas, marasmus
<i>Ajaksejt</i>	a növények epidermisén levő ún. szájnnyílásokat körülöfő sarló alaku sejt
<i>Allövet</i>	klyster, enema, a gyógyszereknek folyadék alakjában a végbélben való befecskendezése a belekbe [...]
<i>Álomital</i>	narkotikus szereket tartalmazó folyadék
<i>Ázalék</i>	I. Infusoria
<i>Bajuszpedró</i>	I. Cerat. ad mixtae
<i>Bárszing</i>	oesophagus, nyelőcső
<i>Lókörmű szattyu</i>	Tussilago ...
<i>Lónadály</i>	Haemopsis sanguisorba
<i>Macskagyökönke</i>	Valeriana
<i>Magtalanság</i>	sterilitas
<i>Marjulás</i>	luxatio
<i>Mellszorulás</i>	angina pectoris
<i>Méhszenv</i>	hysteria
<i>Mészény</i>	calcium
<i>Nőszdüh</i>	nymphomania
<i>Nyálkasav</i>	I. Acid arabic
<i>Nyilamlás</i>	különbözö gyulladáso lefolyású betegségek tünete

Orosz nátha	influenza [A máig kiderítetlen eredetű „spanyolnátha” előtt e víruskór az oroszok „vétke” volt! Sz.]
Ólomkólika	ólommérgezés
Órdög fing	ammonia pura liquida
Rühzsír	ung. sulfuratum
Sajtméreg	a rothadt, romlott sajtban, tejben, túróban képződő ptomain
Sápkór	l. Chlorosis
Sejtenye	sejtkeménye, l. Cellulose
Sikér	l. Aleuron
Sülyfű	Symphitum
Szádokfa	Tilia
Szűklégzés	dyspnoe
Tetűpor	pulv. sabadillae
Zsába	idegfájdalom
Zsibbadás	hűdésszerű mozgathatlanság
Zsidóferedő	kaliium sulfuratum pro balneo
Zsidószurok	asphalt
Zsirdag	lipoma
Zsirid/Zsir édesség	glycerin [találókban zsíréd lehetne*]
Zsongító szerek	l. Tonica

A *-gal jelölt kifejezések a szerző javaslatai.

Nagybánya adta nekünk Kazay Endrét és a „Kazay”-t is. A **Kazay-szülőház** ma méltán lehetne reá emlékező és emlékeztető **emlékház-múzeum Nagybányán**. Ez a feladat – Kazay méltó emlékhelyének kialakítása – még előttünk áll!

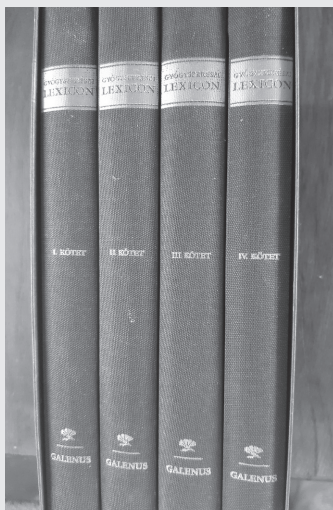
Ideje fölnőnünk és méltóvá lennünk végre Kazay kincses örökségéhez!

[...] És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Napfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derűt.

Juhász Gyula: Trianon
(1927. június 4.)

IRODALOM

1. Gyógyszerésztörténet 2004;1. (<http://www.gyogyszeresztortenet.hu>)
2. Kapronczay Katalin „Kazay”-ra vonatkozó kéziratok-gépiratos jegyzetei
3. Kazay Endre *Gyógyszerési Lexicon 1-4*. Nagybánya, Kiadja Molnár Mihály 1900. (saját forrásait maga jelöli meg rövid előszavában)
4. Lárencz László *Adatok Kazay Endre munkásságához* Gyógyszerészet 1996;40/3:181–3.
5. Dr. Lárencz László *Kazay élete évszámokban* (<http://www.kazay-gyogyszertar.hu>)
6. Dr. Lárencz László *Kazay Endre, a polihistor* (<http://www.kazay-gyogyszertar.hu>)
7. Lárencz László *Kazay Endre újabb életrajzi vonatkozásai* Gyógyszerésztörténeti Diárium 1975;1:84–91.

Kazay így kezdte négykötetes *Gyógyszerési lexiconát*:

ELŐSZÓ

„Midőn jelen kis munkámat a magyar gyógyszerészek elé bocsátom, azon tartozkodással teszem azt, melyet saját erőm iránt táplált bizalmatlanságom támaszt. A magyar gyógyszerési szakirodalomban ily irányú, számot tevő mű még nem létezvén, óriási nehézségekkel kellett megküzdennem, hogy mint első, lexiconaris sorrendbe szedjem össze a gyógyszerészeti tudományok összességét, megvetvén alapját egy – esetleg – nagyobb ily irányú irodalmi vállalatnak.

Midőn egyfelől a felmerülő hiányokért szaktársaim szíves elnézését kérem, nem mulaszthatom el felsorolni azon szaktekintélyek munkáit, melyekből az idevágó részleteket rövid és egyszerű modorban kidolgoztam. [...]

Az itt felsorolt tekintélyes művek elég kezességet nyújtanak a tartalom alaposágáról és megbízhatóságáról; mennyire sikerült az azokból merített adatokat

feldolgoznom, a szaktársak ítéletére bízom.

A munka folyamán az idegen nevek leírásában ragaszkodom ahhoz, hogy mindent úgy írjak le, mint a hogy az illető szót eredetileg leírni kell. P. o. aequivalans-t nem írom – mint most már szokták – ekvivalensnek... Mivel pedig a napról-napra szaporodó új szerekkel lépést tartani a följegyzésben nem lehet, minden betűrészlet után elegendő tiszta lapot hagytam az esetleges pótlásokra.

Nagybánya, 1899. január havában.”